

УДК 930 (477)

І.А. МЕЛЬНИЧУК

**ПОЛЬСЬКА ІСТОРІОГРАФІЯ У РОЗРІЗІ ДОСЛІДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕЛІТ
ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО ПЕРІОДУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ІСТОРІЇ****Мельничук Ігор Анатолійович** – доцент кафедри історії, політології та психології Житомирського національного агроєкологічного університету, к.і.н., доцент

Стаття подає короткий огляд польської історіографії по дослідженню національних військово-політичних та інтелектуальних еліт. Робиться висновок про недостатню розробку польською історичною наукою тематики еволюції українських еліт та про причини такої тенденції у польській літературі.

Ключові слова: еліти, шляхта, братства, польська історіографія.

Статья представляет краткий обзор польской историографии по исследованию национальных военно-политических и интеллектуальных элит. Делается вывод о недостаточной разработке польской исторической наукой тематики эволюции украинских элит и о причинах такой тенденции в польской литературе.

Ключевые слова: элиты, шляхта, братства, польская историография.

The article presents an overview of Polish historiography on the study of national military, political and intellectual elites. It is concluded that the lack of development of Polish historical evolution of science subjects Ukrainian elites and of the reasons for this trend in Polish literature.

Keywords: elite, gentry, brotherhood, Polish historiography

© І.А. Мельничук, 2013

Постановка проблеми. Польська історична наука відома далеко за межами своєї держави як своїми потужними дослідницькими школами, так і іменами видатних науковців, що додали свій вагомий внесок у вивчення історії Польщі та Європи.

Але проблема еволюції українських національних еліт у межах Галицької та частини Волинської земель, приєднаних до Королівства Польського у ході боротьби за Галицько-Волинський спадок у XIV–XV ст., а також їх розвиток у Речі Посполитій польською історіографією окремо не ставилася.

Аналіз досліджень і публікацій польської історичної науки дозволяє стверджувати, що, починаючи з 80-х рр. XX ст., і особливо в перші десятиліття XXI ст., у Польщі з'явилася нова плеяда дослідників шляхетства та братського руху, представлена іменами М. Вілямовського, М. Горна, Я. Дефлерувни, Я. Куртики, А. Міроновича, М.Шегди, А. Юрека, Й. Флаги, А. Янечка та багатьох інших, роботи яких відзначені глибоким інтересом до української проблематики та витримані у руслі об'єктивності і толерантного ставлення до спільної українсько-польської історії. Огляду польської історіографії з досліджень князівсько-шляхетських еліт Речі Посполитої присвячені окремі сторінки, розділи праць та дисертації українських учених Я. Дашкевича, Л. Войтовича, Ю. Зазуляка, Я. Ісаєвича, Є. Сенкевича та ін.

Мета дослідження – спроба показати домінанти та ідеологічне наповнення у польській історичній літературі дореволюційного, передвоєнного та повоєнного періодів у контексті вивчення національних еліт високого та пізнього Середньовіччя і епохи Ренесансу та подати критичний аналіз причин дещо суб'єктивної та однобокої тенденції висвітлення вказаної проблематики у польській історіографії.

На противагу українським історикам, польська

історична наука всіляко наголошувала на мирному характері польської експансії на Схід, на власних заслугах і особливому покликанні Польщі у поширенні західної цивілізації та піднесенні запустілих і культурно відсталих після монголо-татарських спустошень українських земель.

Український автор Ю. П. Зазуляк у своєму дисертаційному дослідженні «Шляхта Руського воєводства у XV ст.» зазначає: «Приєднання земель Галицько-Волинської держави в XIV–XV ст. розглядалося польськими істориками або як naturalne rozwiązanie (природний процес – Авт.) [1, s. 83], або ж як odzyskanie (повернення – Авт.) втрачених кілька століть перед тим істинно польських етнічних територій [2, s.6]. Подібні оцінки були підпорядковані телеологічному баченню польської історії XIV–XV ст. як історії розвитку «ягелонської ідеї», в межах якої захоплення Галицької Русі презентувалося як початок польської експансії на Схід [1, s. 53].»[2].

Природний, незворотний і легітимний характер, який, на думку польських дослідників, мала інкорпорація Галичини, а згодом і всієї України до складу Польської Корони, диктувався логікою розвитку польської імперської програми. Ю. Зазуляк підкреслює: «Польська шляхта і можновладство в цих інтерпретаціях історії ... презентувалися як element cywilizacyjny, якому належить головна заслуга у справі утвердження західноєвропейських культурних вартостей на новопрієднаних землях»[2].

Польська історична наука традиційно надавала і надає великого значення дослідженням з історії Великого князівства Литовського, генеалогії та історичному розвитку роду Гедиміновичів, від яких походить королівська династія Ягелонів, а також польсько-литовським та польсько-руським взаєминам. Польські історики вважали, що у створенні

спільної держави, заснованої на ідеях федерації чи інкорпорації, були зацікавлені як поляки, так і українці, про що свідчить вивчення польськими дослідниками кінця XIX – початку XX ст. основних проблем історії України, зокрема локалізації українських земель, генези польсько-українських взаємин, впливу укладення Берестейської та Люблінської унії на розвиток польських і українських еліт.

Польські історики не розглядали українську територію як цілісну, виділяючи кілька історико-етнографічних регіонів. У проблемах генези і розвитку польсько-українських відносин серед польських істориків існували певні розбіжності. В дореволюційній історіографії фрагментарно висвітлювали історію шляхти-рицарів П. Клепатський та Н. Теодорович [3], а також історик-ієзуїт В.Коялович, який написав двотомну працю «Історія Литви» [4], приділивши велику увагу геральдиці елітних родів.

Краківські дослідники, на відміну від загальних тенденцій у польській історичній науці, намагалися вдаватися до своєрідного наукового аналізу, у польській експансії на Схід вбачали одну з причин краху Речі Посполитої у XVIII ст., прилучившись до витіснення з польської історіографії «ягелонського міфа», імперського по своїй суті. Водночас представники краківської школи істориків – В. Калінка, Ю. Шуйський, С. Смолька, Б.Бобжинський та ін. відзначали, що українське козацтво негативно вплинуло на розвиток польської держави в XVI–XVII ст. [5, с.99-128]. Краківські історики-позитивісти наголошували на історичних моментах, які зближували українські й польські землі, однак заперечували включення історії галицьких земель до історії України.

Провідні варшавські дослідники В. Смоленський, Т. Корзон визнавали самостійність українських земель від Польщі, право на визначення долі цих земель надавали людині, яка тут проживала. Підкреслимо велику системоутворюючу роль для польської науки XIX ст. варшавського часопису «Атенеум», де в період 1876-1901рр. широко була представлена історична проблематика. Позитивістський часопис «Атенеум» був започаткований у 1876р. А. Павінським, який очолював варшавський Головний архів та працював ординарним професором кафедри загальної історії Варшавського університету. Він долучив до організації журналу відомого петербурзького адвоката та історика права професора В. Спасовича. Видання мало енциклопедичний характер, що зближувало його з французькою та англійською періодикою того часу. Матеріали на історичні теми та наукові статті з польської історії займали на сторінках видання до 20% публікацій, з них 13% було присвячено історії Польщі у середні віки та в XVI ст. [6]. Праці в цій галузі помістили у ньому близько 90 авторів, у їх числі найбільш видатні історики не тільки Варшави і Царства Польського, але й етнічні поляки, які фахово займалися історією у Петербурзі, Вільно, Кракові та інших університетських столицях: М. Бобжинський, В. Смоленський, К.Ліске, Т. Корзон, В. Кентжинський, С. Смолька та ін.[6]. Оче-

видно, з цензурних міркувань в «Атенеумі» рідко піднімали проблеми «східних земель» шляхетської Речі Посполитої. Про них писав А. Яблоновський, статті якого були присвячені головним чином полеміці з «українофільською» історіографією – їй автор дорікав за «тенденційність і за маніпулювання історичними фактами». А.Яблоновський, з одного боку, відкидав звинувачення «проукраїнських» істориків на адресу поляків, що польське панування нібито згубно вплинуло на долю українських земель, а з іншого – вказував на перебільшення ролі Росії в ході визвольної боротьби козацтва на Україні. Український національний рух він вважав безрозсудною і необґрунтованою авантюрою, напевно тому цензура була до нього поблажливою [7].

Процес формування еліти у Литовській державі після Кревської унії та оригінальний погляд на наслідки всього циклу унії, включно з Люблінською, можна простежити у монографічних дослідженнях Т. Нарбути [8], а також польської університетської професури Вільно: Й. Ярошевича [9], Й. Лелевеля [10], які вигідно вирізнялись на тлі більшості публікацій своєю науковістю.

Справжні генеалогічні дослідження роду Гедиміновичів були започатковані працями К. Стадніцького [11; 12; 13; 14; 15; 16]. Недоліком цього автора була повна довіра до всіх історичних джерел.

На дуже високому рівні виконані дослідження польського історика Ю. Вольфа [17; 18; 19; 20], який працював у Петербурзі. Серед інших джерел із зазначеної теми польський науковець використовує як усні перекази, так і письмові свідчення про членів родин, судові книги, інвентарі, інші господарські документи з приватних архівів шляхетських родин. У монографіях Ю. Вольфа описана історія і генеалогія правлячих князівських та магнатсько-шляхетських родів, що належали до еліти Великого князівства Литовського.

А. Каппелер, порівнюючи сучасних йому литовців та жителів Західної України, знаходить у них спільні риси: існування в минулому власних державних традицій і залишків політичної еліти. І в Жемайтії, і в Галичині кінця XIX століття жили дворяни, які добре знали рідну мову. Лютеранитовці Пруссії й греко-католики Західної України чи Буковини вирізнялися рівнем освіченості серед інших релігійних спільнот. У той же час він звертає увагу на фактори, які мають не менш суттєве значення для подальшого розвитку українсько-російських відносин. А саме: для українців регіональні, соціальні, релігійні зобов'язання та ідентичності завжди були важливішими, ніж мовно-етнічні (у крайньому разі, до 1917 р.) [21]. У містах їхня національна самовизначеність формувалася в залежності від ситуації, тому багато українців розмовляли двома-трьома мовами. А. Каппелер обстоює думку, що закидати українській еліті XVIII століття обвинувачення в зрадництві інтересів нації недоречно. Адже в той період соціально-станова лояльність була набагато важливішою, ніж етнічна чи навіть національна [21]. Тим більше, що в XVIII столітті, підкреслює видатний український історик Я. Ісаєвич, Росія еволюціонувала в напря-

мі абсолютизму європейського зразка, характерного посиленням державного контролю та активних дій державної влади в напрямках раціоналізації урядових структур, зростанні прибутків, максимального використання продуктивного потенціалу суспільства.

М. Коялович, залишаючись переконаним великодержавником, був об'єктивним, коли вперше в історіографії чітко заявив, що вже у 1648 р. Б.Хмельницький мав план «широкої незалежності Західної Росії». Цей автор відзначає, що влада Б. Хмельницького «захватувала в межах Польщі все просторство руського племені», а поширення антимосковських настроїв в Україні після Переяслава 1654 р. стимулювала й політика Москви. Водночас для М. Кояловича українці та росіяни – одне «плем'я», приєднання до Росії – єдиний порятунком для України. Таке трактування подій на той час уже віддавало анахронізмом [22], але пізніше було всіляко підтримане радянською історичною наукою. Зазначимо, що в Росії кінця XIX ст., особливо в середовищі істориків-правознавців, такі погляди були досить поширеними – адже, наприклад, з точки зору історика права Б.Чичеріна, держава, яку уособлювала собою Росія, як і концепція держави загалом – це вища форма суспільного життя, «вищий прояв народності в суспільній сфері» [23, с.369].

Розвиток генеалогічних досліджень у польській історіографії пов'язаний насамперед з роботами Владислава Семковича. Автор провів детальну реконструкцію генеалогії та родинних зв'язків окремих шляхетських родин і родів, відзначивши роль шляхетських спільнот для європейської історії, розробив детальні методичні і методологічні засади генеалогічних досліджень. В. Семкович підкреслює важливість методів генеалогії, який з'явився у дослідженнях середньовічного рицарства і шляхти у польській медієвістиці. У численних працях з історії рицарських родів польського середньовіччя В. Семкович виділяє фундаментальну роль родинних «солідарностей» у соціальній структурі і політичних процесах [24; 25].

Дослідженню походження Корибутовичів присвячені праці Ю. Пузини [26; 27; 28; 29].

Майже всі найстарші за хронологією записки гродських і земських судів Руського воєводства аж до початку XVI ст. були видані польськими істориками Львова К. Ліске, А. Прохазкою та їхніми співробітниками у 11-19 томах «Актів гродських і земських». За своїми масштабами це видання залишається унікальним. Для жодного іншого регіону Польської Корони пізнього Середньовіччя не вдалося здійснити щось подібне [30]. А. Прохазка відомий також своїми численними працями з політичної історії та історії шляхти першого століття польського панування. Дослідник одним з перших порушив у своїх роботах питання про можливі впливи західноєвропейського феодального права на суспільний устрій Русі пізнього Середньовіччя [31; 32].

Змістовними є праці Ю. Якубовського [33]; З.Радзімінського, присвячені аналізу польської шляхти [34; 35]. У вивченні історії шляхти ваго-

мий внесок додали численні роботи Пшемислава Домбковського. У працях П. Домбковського ґрунтовно досліджені проблема територіально-адміністративного устрою Руського воєводства у XV ст.; карне право і позасудові способи регулювання насильства у шляхетському середовищі; шляхетські міграції та господарська діяльність шляхти; національний склад населення та історія окремих шляхетських родин Сяноцької землі XV ст.; здійснено джерелознавчий аналіз гродських і земських книг Руського воєводства [36; 37].

Серед робіт, присвячених окремим шляхетським родам, були, зокрема, написані праці А.Дерфлерувни про Бучацьких, К. Гурського про Одровонжів [38], О. Лащинської про Гербуртів, Л.Виростка про Драгів-Сасів [39].

Нове зростання інтересу до історії західно українських земель XIV-XV ст. та місцевих еліт спостерігається в польській історіографії починаючи з кінця 70-х років XX ст. і не згасає до теперішнього часу. Незважаючи на певну інерцію старих історичних стереотипів, для більшості історичних праць, створених польськими істориками в останні десятиліття, характерним є намагання запропонувати зважений і обґрунтований науковий аналіз. Дослідники, які працювали чи працюють у цьому напрямку – А. Фастнахт, М. Горн, А. Янечек, Г. Явор, Т. Юрек – зосереджують велику увагу на дослідженні формування структури шляхетського землеволодіння, міграціях шляхти, її етнічному і соціальному походженні [40; 41; 42; 43].

Характерною рисою історичних розвідок М. Вілямовського, Я. Куртики, А.Шведи є спроба простежити роль окремих родинних груп і зв'язків у творенні представниками владних еліт власних клієнтарних груп підтримки. Іншим результатом цих робіт є намагання виявити можливий вплив різних груп шляхти, часто поєднаних спільними родинними зв'язками в інституційних змінах, що відбувалися в Галичині того часу, окресливши таким чином їх суспільно-політичний контекст [44; 45; 46; 47].

Польські науковці не припиняли великої джерелознавчої роботи, пошуки нового архівного та актового матеріалу. У цьому контексті варто особливо згадати віднайдені і опубліковані Оскаром Галецьким списки руської шляхти, яка у 1427 р. склала васальну присягу Владиславові Ягайлові; матеріали першої ревізії заставлених королівських маєтків, проведеної у 1467 р., опубліковані Александром Яблоновським; видані Вільгельмом Рольним найстарші судові записки львівського консисторія з кінця XV ст. [48, 49]. Ці документи становлять велику цінність як для польської, так і для української історичної науки.

Змістовною є легендарна для польського народу хроніка Яна Длугоша. В «Історії» автор подає широку і різнобарвну панораму політичного і суспільного життя Польського Королівства часів пізнього Середньовіччя, опубліковано багато цінних свідчень до історії формування середньовічної шляхетської еліти [50]. Загальновідомий недолік знаної праці – використання автором усіх доступних, в т.ч. і не досить надійних, джерел.

Інтелектуальна еліта України часів Литовсько-Польського панування гуртувалася у своєрідні культурно-релігійні осередки – братства. Український дослідник Василь Менько, проаналізувавши польські дослідження братської проблематики, виклав їх огляд в окремій змістовній статті [51]. Він зазначає, що автор першої монографічної праці про унію в польській науці, Є. Ліковський, розглядав діяльність братств, які він вважав міщанськими організаціями, в контексті рухів з реформування церкви [52]. Проте їх інституційні засади, на думку автора, були чужими східній церкві, оскільки встановили «неприродні» відносини з ієрархією, які мали найгірші наслідки. Позитивний вплив братств на релігійно-церковне відродження історик визнавав лише до моменту надання патріархами права ставропігії, коли вони зробили братства своїми «шпигунами». Відтак братства лише збільшували «заколот» у церковній організації, породжуючи незгоди між світськими та єпископатом. На його думку, братське шкільництво також не сприяло відродженню, оскільки сіяло ересі. Хоч ставропігія братств мала певний вплив на унію Г.Балабана, автор все ж безпосереднього зв'язку між проблемами не бачить. Таким чином, Є. Ліковський, на відміну від українських та більшості польських істориків, оцінює братський рух в Україні критично.

В. Менько помічає, що міжвоєнний період у польській церковній історіографії взагалі був відзначений тим, що вона збагатилася працями польських істориків про церковні братства. Автор праці про унію та князя К. Острозького К. Левіцький підкреслив роль братств в історії унії [53, с. 161].

На перше місце він ставив просвітницьку та благодійну діяльність братств, на друге – боротьбу проти всевладдя єпископату за автономію, на третє – захист від католицької експансії. При цьому він вважав, що боротьба львівського братства за автономію перешкоджала боротьбі проти унії, внаслідок чого було завдано шкоди консолідації православних. З іншого боку, боротьба з унією негативно вплинула на освітню діяльність братств. Через те, що не було знайдено відповідної форми залежності братств від єпископату, склалися певні передумови унії. Причиною ж боротьби братств з єпископатом був недостатній культурний рівень останнього та брак ідей розвитку православ'я в його середовищі.

Важливими для історичних досліджень європейської історії другої половини XIV – першої половини XV ст. є також джерельні публікації Ф.Пекосінського, А. Левіцького, В. Розова, А. Дерфлерувни та інших [54; 55; 56]. Автор праці про православну церкву Речі Посполитої К. Ходницький вважав, що мотив переходу до унії Гедеона Балабана випливає з наслідків надання ставропігії львівському братству: єпископ хотів незалежитись від влади патріархів та урізати автономію братства [57].

Польська історіографія, як відомо, має значні успіхи в дослідженні римо-католицьких братств [58]. Починаючи з 90-х рр. XX ст. у польській історіографії активізувався український напрямок: польські науковці, зокрема Й. Флага, С. Літак та ін., досліджують унійні братства [59; 60].

Історикам К. Кузьмак і М. Шегді належить велика енциклопедична стаття про церковні братства [61], які визначаються ними як «віровизнавальна-національні» об'єднання. Ці дослідники вважають, що безпосередньою причиною розквіту братств в українських землях на зламі XVI-XVII ст. була потреба в релігійно-моральній реформі православної церкви, яка зазнавала зовнішнього тиску католицького костюлу, латинської культури і експансією Речі Посполитої на Схід, а також церковної унії. В організаційно-структурному і соціальному плані типово міщанським було лише львівське братство, більшість же братств набуло міжстанового характеру. Вони акцентують благодійні функції братств, їх адміністративно-господарчу діяльність, організацію і провадження культурно-освітніх інституцій, книговидавничу діяльність, суспільні і політичні функції. Водночас К. Кузьмак і М.Шегда недвозначно ставлять на перше місце релігійні функції братств, які «заполонили» православне життя, запанували над місцевою ієрархією, а також здійснювали засадничий вплив на церковні відносини. Але історик Л. Цвікля виділяє, передусім, культурно-освітню функцію братств, наголошуючи на масовості братських шкіл в Україні. Він наводить дані, що в XVI-XVII ст. таких шкіл було відкрито понад двісті, а на переломі XVII - XVIII ст. школи були відкриті майже при кожній церкві [62]. Як бачимо, політичні функції братств у відродженні українських національних еліт польськими істориками недооцінюються.

В. Менько зазначає, що ситуація в польській історіографії похвалася і в зв'язку з виходом праці історика А. Міроновича з Білостока, який опублікував узагальнюючу студію «Церковні братства Речі Посполитої», що вийшла друком 2003р. [63]. Він досить своєрідно визначає братства: це, «релігійно-професійні організації, з «релігійними і філантропічними» функціями. З'ясовуючи проблему генези братств [64], історик виводить їх з віровизнавальних конфліктів у цехах та з тієї ситуації, в якій опинилася православна церква в католицькій державі в першій половині XVI ст. У другій половині цього століття формуються братства нового типу, з огляду на інші чинники: зростання релігійної та культурної свідомості руської людності, збільшення політичного значення міщанства в містах магдебурзького права.

Додається також вплив латинської церкви та протестантської Реформації, підвищення релігійно-політичної активності православної еліти, спричиненої ростом національної і релігійної свідомості міського населення, а також загальним рівнем побожності.

Висновки. З наведеного вище короткого огляду польської історіографії, що стосується дослідження національних еліт Литовсько-Польського періоду української історії, можна зробити кілька висновків:

- польська історична наука майже до кінця 70-х рр. XX ст., за винятком творчості окремих її представників, переважно рухалася в межах імперської парадигми, яку свого часу генерували польські владні еліти у своєму просуванні на Схід

і яка пізніше в літературі отримала назву «ягелонська ідея»;

- в межах вказаної парадигми у польських істориків не знаходилося місця для понять «Україна», «український», тим більше для окремого виділення проблеми буття та розвитку українських еліт у XIV-XVI ст.: українські національні еліти розглядалися у руслі загальнопольського розвитку елітної верстви;

- спроб підійти до вивчення еліт комплексно, зв'язати воедино еволюцію військово-політичної еліти (князів та шляхти) та еліти інтелектуальної, яка зосереджувалась у братствах, нами не виявлено – ці проблеми розглядалися ґрунтовно, але окремо одна від одної, і, знову ж таки, в межах загальнопольських тенденцій. Але, з нашої точки зору, існували і могутні, причому наростаючі,

суто українські тенденції та політичні процеси: саме поєднання українського «культурного вибуху», породженого в тому числі і братським рухом, з різкою політизацією козацької старшини, верхівка якої складалася з високоосвіченої шляхти, призвело у XVI ст. до Визвольної війни під проводом Б. Хмельницького – тобто до краху імперської програми польських еліт, над причинами якого польські історики роздумують до сьогодні.

- Беручи до уваги здобутки як польської, так і української історичної науки останніх десятиліть, появу виважених та толерантних праць щодо спільних сторінок історії, можливо, склалися умови і потреба у створенні спільної узагальнюючої монографії з вказаної проблематики.

Рецензент Бородин Є.І. – д.і.н., проф.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Halecki O. Dzieje Unii Jagiellońskiej. – Kraków: Akademia Umiejętności, 1919. – Т. 1: W wiekach średnich. – XVI, 482 s.
2. Зазуляк Ю. П. Шляхта руського воєводства у XV ст. / Дисертація на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://do.gendocs.ru/docs/index-20645.html>
3. Sochaniewicz K. Stan, organizacja i postulaty badań nad historią ziem południowo-ruskich // Pamiętnik IV Powszechnego zjazdu historyków polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925. – Lwów, 1925. – Т. 1: Referaty. – Sekcja II. – S. 1-12.
4. Słownik geograficzny Krlestwa Polskiego i innych krajów sowiaskich. – Warszawa, 1886.- 1888. – Т. 9. – S. 217-221.
5. Albert Wijuk-Kożalowicz. Historiae Lituanae, pars 1-2. – Dantisci-Antverpiae, 1650-69; Miscellanea rerum ad stárum ecclesiasticum in Magno Lithuaniae Ducatu pertinentium. – Vilnae, 1650
6. Зашкільняк Л. Історія Польщі та українсько-польських відносин у відображенні сучасної української історіографії (90-ті роки XX ст.), [in:] Polska – Niemcy – Ukraina w Europie. Narodowe identyfikacje i europejskie integracje w przededniu XXI wieku. Pod red. W. Bonusiaka. – Rzeszów 2000. – s. 99-128
7. Историческая проблематика на страницах «Атенеума»(1876-1901гг.)(Часть II) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www lib.ru](http://www.lib.ru)
8. Историческая проблематика на страницах «Атенеума»(1876-1901гг.)(Часть VI) // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www lib.ru](http://www.lib.ru)
9. Narbutt T. Dzieje starożytne narodu Litewskiego. – Warszawa. T. I, 1835. – 458 s.
10. Jaroszewicz J. Obraz Litwy pod względem jej cywilizacji od czasów najdawniejszych do końca wieku XVIII. – Warszawa. T. I, 1844. – 368 s.; T.2, 1845. – 374 s.; T.3, 1845. – 412 s.
11. Lelewel J. Dzieje Litwy i Rusi aż do unii z Polską w Lublinie 1569 r. zawartej. – Poznań, 1844. – 236 s.
12. Stadnicki K. Korijat Gedyminowicz i Korijatowicz. – Kraków, b.r., – 146 s.
13. Stadnicki K. Synowie Gedymina: Monwid. Narymunt. Jawnuta. Korijat. – Lwów, 1849. –112 + LVIII s.
14. Stadnicki K. Lubart książę Wołyński. – Lwów, 1853. – 269 + XXXI s.
15. Stadnicki K. Olgierd i Kiejstut. Synowie Gedymina w xiecia Litwy. - Lwów, 1870. -213 + XXI s.
16. Stadnicki K. Dodatki i poprawki do dzieła «Bracia Władysława Jagiełły» i «Olgierd i Kiejstut». – Lwów, 1873. – 38 s.
17. Stadnicki K. Synowie Gedymina. – Kraków, 1875; – Lwów, 1881. – 129 s. :
18. Wolff J. O kniazich Kobrynskich // Rozprawy i sprawozdania z posiedzeń wydziału hist.-filoz. AU. – Kraków. – 1884. – Т. 17. – S. 107-134
19. Wolff J. Senatorowie i dygnitarze Wielkiego Księstwa Litewskiego. 1386-1795. – Kraków, 1885. – 354 s.
20. Wolff J. Ród Gedymina. Dodatki i poprawki do dzieł gr. K. Stadnickiego «Synowie Gedymina», «Olgierd i Kiejstut», «Bracia Władysława Olgierdowicza Jagiełły» we Lwowie 1867. – Kraków, 1886. – 128 s.
21. Wolff J. Kniaziowie Litewsko-Ruscy od końca czternastego wieku. – Kraków, 1895. – 698 s.
22. Kappeler A. Kleine Geschichte der Ukraine. – München, 1994.
23. Коялович М.О. История русского самосознания по историческим памятникам и научным сочинениям. – Спб., 1884. – 603 с.
24. Чичерин Б. Н. Духовные и договорные грамоты // Опыты по истории русского права. – М., 1858. – С.369
25. Semkowicz W. Korybutowicze i Nieświczcy w świetle sfragistyki // MH – 1913. – Т.6. – S.200-204
26. Semkowicz W. Łosk i wygaśnięcie Korybutowiczów // RH – 1926. – 7. – S. 168-191
27. Puzyna J. O pochodzeniu kniazia Fed'ka Nieswizkiego // MH – 1911. – Т.4. – S.41-82
28. Puzyna J. Korybutowicze Nieswiczcy. Moje ostatnie słowo w odpowiedzi prof. Semkowiczowi // MH-1930. – Т.9. – S.55-89
29. Puzyna J. Narymunt Gedyminowicz // MH – 1930. – Т.9. – S.101-117
30. Puzyna J. Korjat i Korjatowicze // Ateneum Wileńskie – 1930. – R.7. – Z.3-4. – S.425-454
31. Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z archiwum tak zwanego Bernhardynskiego we Lwowie «(AGZ).// Lwów, 1868-1935. – Т.1-25.
32. Prochaska A. O kniazziowskim pochodzeniu szlachty Głinskiх // MH-1912. –Т.5. – S.34-41
33. Prochaska A. Dzieje Witolda Wielkiego Księcia Litwy. – Wilno, 1914. -225 s.
34. Jakubowski J. Czy istnieli kniazziowie Nieswiczcy? // Ateneum Wileńskie. – 1923. – S. 187-202
35. Radziwiński Z. W sprawie pochodzenia Fed'ka Nieswizkiego // MH – 1911. – Т.4. – S. 142-145
36. Radziwiński Z.L. Jeszcze w sprawie Fedka Nieswizkiego // MH- 1912. – Т.5. – S.158-165
37. Dąbkowski P. Wędrówki rodzin szlacheckich. – Lwów: Nakładem autora, 1925. – 47 s.
38. Dąbkowski P. Podział administracyjny województwa ruskiego i bełzkiego w XV w. – Lwów: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego we Lwowie, 1939. – VIII. – 337 s.
39. Górski K. Rod Odrowążów w wiekach średnich. – Kraków, 1927.
40. Wyrostek L. Rod Dragów – Sasów na Węgrzech i Rusi Halickiej. – Kraków: Nakładem Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, 1932. – 192 s.

41. Janeczek A. Polska ekspansja osadnicza w ziemi lwowskiej XIV-XVI w. // *Przegląd Historyczny*. - Warszawa, 1978. - T. CXIX. - Zesz. 4. - S. 597-621.
42. Janeczek A. Osadnictwo województwa bełskiego XIV-XVI w. w źródłach i historiografii Rusi Czerwonej // *Kwartalnik Historii Kultury Materialnej*. - Warszawa, 1982. - № 1. S. 67-80.
43. Jawor G. Osady prawa wołoskiego i ich mieszkańcy na Rusi Czerwonej w późnym średniowieczu. - Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2000. - 223 s.
44. Jurek T. Starostwo wschowskie w latach 1343-1422 // *Homines et societas. Czasy Piastów i Jagiellonów*. - Poznań, 1997. - S. 241-253.
45. Kurtyka J. *Enfeoffment and Clientship in the Late medieval Kingdom of Poland: the Case of Red Ruthenia (Rus')* // *Questions medii aevi novae*. - Warszawa, 2000. - Vol. 5. - P. 267-278.
46. Kurtyka J. Z dziejów walki szlachty ruskiej o równouprawnienie: represje lat 1426-1427 i sejmiki roku 1439 // *Roczniki Historyczne*. - Poznań, 2000. - R. LXVI. - S. 83-120.
47. Szweda A. Jurkowscy herbu Grzymała // *Venerabiles, Nobiles et Honesti. Studia do dziejów społeczeństwa Polski średniowiecznej*. - Toruń, 1997. - S. 283-287.
48. Wilamowski M. Powstanie i początki hierarchii urzędów ziemskich województwa ruskiego i Podola // *Roczniki Historyczne*. - Poznań, 1998. - R. LXIV. - S. 105-128.
49. *Acta officii Consistorialis Leopoliensis* / Ed. W. Rolny. - Lwów: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego we Lwowie, 1927. - T. I; 1930. - T. II.
50. *Bona regalia onerata. Lustratio anno 1469* // *Źródła dziejowe* / Wyd. A. Jabłonowski. - Warszawa, 1902. - T. XVIII. - Cz. 1/B. - S. 1-72.
51. *Ioannes Długosius, Insignia seu clenodia Regni Poloniae* // *Iohannis Długosii Senioris Canonici Cracoviensis Opera Omnia* / Ed. I. Polkowski et Ž. Pauli. - Kraków: Czas, 1887. - T. 1.
52. Менько В. Історія церковних братств в Україні у польській історіографії // *Історична панорама. Збірник наукових праць (частина 2): Збірник праць* / - Чернівці, 2009. - С.161-168
53. Likowski E. *Unia brzeska (r.1596)*. Poznan, 1896. - 450s.
54. Lewicki K. *Ksiaz Konstanty Ostrogski a Unja Brzeska 1596 r.* - Lwow, 1933. - 163 s.
55. *Українські грамоти. Т. 1: XIV ст. і перша половина XV ст.* / Вид. В. Розов. - Київ, 1928.
56. *Codex epistoliaris saeculi XV.* / Wyd. A. Lewicki. - Kraków: Komisja Historyczna Akademii Umiejtności, 1891. - T. 2; 1894. - T. 3.
57. *Materiały do historii miasta Sambora, 1390-1795.* / Wyd. A. Dörflerówna. - Lwów: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego we Lwowie, 1936. - 238 s.
58. Chodynicki K. *Kosciol prawoslawny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny. 1370-1632.* - Warszawa, 1934. - 387 c.
59. Flaga J. *Rekrutacja do bractw religijnych w XVII i XVIII wieku na przykladzie archidiakonatu lubelskiego* // *Roczniki Humanistyczne*. - Lublin, 1987. - T.35, № 2. - S.101-115
60. Flaga J. *Bractwa religijne w Rzeczypospolitej w XVII i XVIII wieku.* - Lublin, 2004.
61. Litak S. *Bractwa* // Litak S. *Parafie w Rzeczypospolitej w XVI - XVIII wieku.* - Lublin, 2004. - S.217-249.
62. Kolbuk W. *Ustawy i statuty unickich bractw cerkiewnych* // *Unia brzeska: geneza, dzieje i konsekwencje w kulturze narodow slowianskich*. Praca zbiorowa pod. red.: Ryszarda Luznego, Franciszka Zielki i Andrzeja Kpinskiego. - Krakow, 1994. - S.329-336.
63. Cwikla L. *Polityka wladz panstwowych wobec Kosciola prawoslawnego i ludnosci prawoslawnej w Krolestwie Polskim, Wielkim Ksiestwie Litewskim oraz Rzeczypospolitej Obojga Narodow w latach 1344-1795.* - Lublin, 2006. - 340 s.
64. Kuzmak K., Szegda M. *Cerkiewne bractwa* // *Encyklopedia katolicka. T.III.* - Lublin, 1995. - S.14-18.
65. Mironowicz A. *Bractwa cerkiewne w Rzeczypospolitej.* - Bialystok Offset-print, 2003. - 207s.
66. Mironowicz A. *Geneza bractw cerkiewnych* // *Bialoruskie Zeszyty Historyczne.* - № 2. - Bialystok, 1996. - S.22-30.